

УДК 658.15 : 330.45

ПРОБЛЕМИ КОМПЛЕКСНОЇ ОЦІНКИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО КАПІТАЛУ ПІДПРИЄМСТВ**Чуприн К.С., к. е. н., доцент****Чуприна О.А., к. е. н., доцент***Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна*

В статті досліджено основні проблеми оцінки інтелектуального капіталу підприємств та його складових; узагальнено досвід та проведено критичний аналіз методологічних підходів здійснення такої оцінки; обґрунтовано доцільність комплексного використання методів оцінки інтелектуального капіталу та обов'язковість їх адаптації до особливостей кожного конкретного підприємства.

Ключові слова: інтелектуальний капітал, людський, організаційний та клієнтський капітал, вартісні та натуральні показники, підходи та методи оцінки інтелектуального капіталу.

Постановка проблеми. Сьогодні зміни, що зумовлені посиленням ролі знань та інформації, носять всеохоплюючий характер: з'являються нові форми взаємодії між економічними суб'єктами, трансформуються організаційні структури, змінюється структура собівартості товарів і послуг. Ефективність діяльності сучасного підприємства все більше залежить від її вміння створювати, отримувати, обробляти, використовувати та продавати інформацію.

Подібні зміни обумовили появу нових економічних понять. Серед них особливе місце займає категорія «інтелектуальний капітал», що розглядається як сукупність знань, інформації, досвіду, організаційних можливостей, інформаційних каналів, які можна використовувати, щоб створювати багатство [11]. Ефективне управління інтелектуальним капіталом – необхідна умова розвитку сучасного підприємства. Для прийняття обґрунтованих управлінських рішень важливо мати відповідні дані стосовно наявності та використання інформаційних ресурсів, що обумовлює високу актуальність робіт, присвячених дослідженню методологічних та методичних аспектів оцінки інтелектуального капіталу підприємств.

Аналіз публікацій. Розробка та вдосконалення методів оцінки інтелектуального капіталу підприємств і його окремих структурних елементів є предметом дослідження багатьох зарубіжних вчених, серед яких особливо слід відзначити Л. Едвінсона, І. Руса, Г. Руса, Т. Стюарта, К. Свейбі [10; 14-15] та ін. Серед українських дослідників Т.М. Бацалай, Г.О. Білов, К.О. Бояринова, І.В. Бриль, Н.Є. Ляшенко, О.В. Малишко, П.М. Цибульов [1-3; 8-9; 12] та ін.

Мета роботи: узагальнення та критичний аналіз методологічних і методичних підходів до оцінки інтелектуального капіталу підприємств.

Виклад основного матеріалу. Інтелектуальний капітал підприємства можна розглядати як сукупність його складових елементів. Зауважимо, що на сьогодні все ще не існує єдиного загально визнаного підходу до визначення структури інтелектуального капіта-

капіталу підприємства, різні дослідники мають власні точки зору щодо цього питання [1; 2]. Однак можна виділити класифікацію, що набула найбільшого розповсюдження. Вона була запропонована Т. Стюартом та передбачає поділ інтелектуального капіталу підприємства на такі складові [11]:

1. *Людський капітал* – складається із знань, практичних навичок, інтелектуальних та творчих здібностей, моральних цінностей робітників, тобто об'єднує все те, що має безпосереднє відношення до людини.

2. До складу *організаційного (структурного) капіталу* входять технології, НДДКР, системи управління, технічне та програмне забезпечення, організаційна структура, культура організації, ноу-хау, документи, що закріплюють права інтелектуальної власності тощо.

3. *Споживацький (клієнтський) капітал* – об'єднує систему відносин, що склалися у підприємства з контрагентами, в першу чергу з споживачами, а також, бренди, торговельні марки, імідж організації, тобто все, що дозволяє збільшувати ступінь проникнення на ринок та забезпечувати відданість споживачів.

Інтелектуальний капітал – неоднорідний за своєю структурою. Визначити вартість одних складових, скажімо патентів, знаків для товарів і послуг, відносно просто. Оцінити інші, зокрема організаційну структуру, здібності та знання працівників, набагато складніше. Тому для оцінки його окремих елементів доцільно використовувати різні методики та підходи.

Важливо також виявити співвідношення між інтелектуальним капіталом підприємства в цілому та його складовими елементами. Одні дослідники [5; 6] стверджують, що загальна вартість інтелектуального капіталу дорівнює простій сумі його частин (людського, організаційного та клієнтського капіталів). Але більшість з них наголошують на відсутності подібного лінійного зв'язку. При цьому одні з них пояснюють це тим, що різні складові інтелектуального капіталу перетинаються, перетікають з одної форми в іншу. Інші звертають увагу на існування синергетичного ефекту від взаємодії різних структурних елементів інтелектуального капіталу, який призводить до перевищення його загальної вартості над вартістю його складових [11].

Наступна проблема, яку необхідно розв'язати, досліджуючи інтелектуальний капітал підприємства, стосується одиниць їх виміру. Як відомо, при оцінці складних явищ (а саме таким є інтелектуальний капітал та його складові елементи) зазвичай використовують вартісні (грошові) показники. Однак з такою позицією погоджуються далеко не всі дослідники. Це пояснюється, в першу чергу, тим, що більшість елементів інтелектуального капіталу складно оцінити в грошових одиницях, тому ведеться пошук альтернативних варіантів. Так, К. Свейбі зазначає, що негрошові (нефінансові) показники кращі за грошові (фінансові). Він пояснює прихильність аналітиків до вартісних індикаторів звичкою та зауважує, що величини, що виражені в натуральних одиницях, також дуже часто використовуються в дослідженнях. До того ж, на його думку, при застосуванні фінансових індикаторів увага фіксується на результаті, а можливість виявити першопричини явищ та подій відсутня. Розв'язати цю проблему дозволяє використання нефінансових вимірників [8, с. 157; 17]. Але й нефінансові індикатори недосконалі, вони мають суттєві недоліки, серед яких: неможливість порівняння і сумування окремих елементів інтелектуального капіталу, виміряних у різних натуральних одиницях, а також сумнівна достовірність результатів виміру [8, с. 156; 17].

Отже, залежно від того, як оцінюється інтелектуальний капітал компанії та його складові, виділяють такі підходи [7]:

– *структурний підхід* базується на використанні різних одиниць виміру для кожного з елементів інтелектуального капіталу; він не передбачає загальної вартісної оцінки, використовується в нефінансових моделях;

– *вартісний підхід* застосують при визначенні загальної вартості інтелектуального капіталу підприємства, при цьому вартість його окремих компонентів не розраховується.

В сучасних умовах, коли єдина загально визнана методика оцінки інтелектуального капіталу та його складових відсутня, цілком виправданим є паралельне використання як вартісних, так і натуральних показників. При цьому оцінці підлягають поточний стан інтелектуального капіталу, заходи з його збільшення, а також результати його застосування в господарській практиці.

При визначенні вартості інтелектуального капіталу підприємства в цілому використовують вартісні індикатори. При цьому в залежності від особливостей кожної окремої ситуації застосовують витратний, доходний або ринковий підходи [13, с. 136].

Відповідно до *доходного підходу* вартість інтелектуального капіталу підприємства дорівнює дисконтованому потоку доходів, які очікують отримати протягом всього періоду використання цього капіталу.

Витратний підхід передбачає, що вартість певного активу дорівнює або сумі витрат, що були здійснені раніше задля його створення чи придбання, або сумі витрат, необхідних на отримання аналогічного активу в сучасних умовах. На жаль, цей метод має дуже обмежене використання при оцінці вартості інтелектуального капіталу. Адже результати витрат в інтелектуальній, науково-дослідницькій сфері як ніде непередбачувані та не мають тісного прямого зв'язку з обсягами капіталовкладень: іноді суттєві витрати залишаються безплідними, а іноді достатньо незначних зусиль, щоб зробити геніальне відкриття, яке дозволить помітно покращити позиції організації на ринку та збільшити обсяги отримуваних прибутків.

Ринковий підхід передбачає оцінку вартості певного активу відповідно вартості аналогічних активів, що купуються-продаються на ринку (з урахуванням можливих відмінностей). Цей підхід дає досить точні результати, але має обмежене використання. Він може бути застосований тільки для тих складових інтелектуального капіталу, що мають такі аналоги. На практиці іноді вдаються до поєднання цих підходів.

Поширеною є також така класифікація методів оцінки інтелектуального капіталу [3, с. 10; 7]:

– методи прямого виміру інтелектуального капіталу (direct intellectual capital methods) – засновані на безпосередній грошовій оцінці різних складових інтелектуального капіталу;

– методи ринкової капіталізації (market capitalization methods) — оцінюють різницю між ринковою вартістю й балансовою вартістю активів;

– методи рентабельності активів (return on assets methods) — різниця між рентабельністю підприємства і середньогалузевою рентабельністю активів є додаткова ефективність, що генерує інтелектуальний капітал;

– методи підрахування балів (scorecard methods) передбачають застосування низки індексів й індикаторів, які впливають на величину інтелектуального капіталу. Оцінка в грошовій формі не здійснюється.

Для оцінки інтелектуального капіталу фірми використовують також коефіцієнт q-Тобіна (Дж. Тобін, Нобелівський лауреат в галузі економіки 1981 р.), який розраховується як співвідношення ринкової вартості фірми (дорівнює ринковій ціні всіх її акцій) та відновної вартості її активів (дорівнює сумі витрат, необхідних для придбання матеріальних активів фірми за поточними цінами). Значення коефіцієнта q-Тобіна, яке перевищує 1, є свідченням того, що ринок високо оцінює нематеріальну складову фірми – її інтелектуальний капітал, практичне використання якого дає їй можливість отримувати надприбутки. Сьогодні значення коефіцієнта q-Тобіна для ефективних компаній сягає 5-10 одиниць. У наукомістких галузях воно ще вище, а для фірм, зайнятих у сфері комп'ютерних технологій і виробництва програмного забезпечення, коефіцієнт q-Тобіна може досягати декількох сотень. Це засвідчує, що в таких компаніях головним виробничим фактором виступає інтелектуальний капітал, а матеріальні активи, практично не створюючи вартості, виступають у ролі інфраструктурного забезпечення [4, с. 15].

Висновки. Посилення впливу знань та інформації на розвиток економічних суб'єктів всіх рівнів зумовлює існування нагальної потреби в удосконаленні методики оцінки

інтелектуального капіталу та його структурних елементів. Але особлива складність, неоднорідність об'єкта дослідження, відсутність матеріально-речової форми у переважній частині його елементів, висока непередбачуваність результатів відповідних інвестицій – все це значно ускладнює дослідження у цьому напрямі. До того ж структура інтелектуального капіталу окремого підприємства має високий ступінь залежності від його сфери діяльності. Таким чином, на сьогодні не існує єдиної, загальновизнаної методики оцінки інтелектуального капіталу та його окремих структурних елементів. І, зважаючи на сутнісні характеристики об'єкта дослідження, виникають сумніви щодо можливості її розробки. Виходом з подібної ситуації можна вважати комплексне використання існуючих методів та індикаторів з корекцією під особливості та потреби кожного конкретного підприємства.

Література:

1. Білов Г.О. Теоретичний аспект та класифікації інтелектуального капіталу підприємства [Електронний ресурс]/ Г.О. Білов. – Режим доступу: <http://lib.chdu.edu.ua/pdf/naukpraci/economy/2008/99-86-17.pdf>
2. Бояринова К.О. Інтелектуальний капітал як інструмент інноваційного розвитку підприємства [Електронний ресурс]/ К.О. Бояринова, Т. М. Бацалай// Проблеми системного підходу в економіці. – 2009. – № 4. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/e-journals/PSPE/2009_4/Bacalay_409.htm
3. Бриль І.В. Стратегія управління інтелектуальним капіталом підприємств [Текст]: автореф. дис./ І.В. Бриль. – Донецьк. – 2012. – 24 с.
4. Гришин А.В. Государственное регулирование инновационно-ориентированной деятельности российских компаний (теория, методология, практика) [Текст]: автореф. дис./ А.В. Гришин. – С.-Пб. – 2009. – 32 с.
5. Козырев А.Н. Оценка стоимости нематериальных активов и интеллектуальной собственности [Текст]/ А.Н. Козырев, В.Л. Макаров – М.: Интерреклама, 2003. – 352 с.
6. Леонтьев Б.Б. Цена интеллекта. Интеллектуальный капитал в российском бизнесе [Текст]/ Б.Б. Леонтьев. – М.: Акционер, 2002. – 200 с.
7. Лукичева Л.И. Подходы к оценке стоимости интеллектуального капитала организаций [Електронний ресурс]/ Л.И. Лукичева, М.Р. Салихов// Менеджмент в России и за рубежом, 2006. – № 4. - Режим доступу: <http://www.dis.ru/library/detail.php?ID=26193>
8. Ляшенко Н.Є. Методичні підходи удосконалення аналізу моделей вимірювання інтелектуального капіталу підприємства [Електронний ресурс]/ Н.Є. Ляшенко// Наукові праці Полтавської державної аграрної академії. Серія: Економічні науки. Спецвипуск. – 2012. – С. 151-160. – Режим доступу: <http://pdaa.edu.ua/sites/default/files/nppdaa/spec/151.pdf>
9. Малишко О.В. Проблеми діагностики інтелектуального капіталу України за методологією Європейського союзу [Текст]/ О.В. Малишко// Економіка і право. – 2008. – № 1 (20). – С. 71-75.
10. Стюарт Т. Интеллектуальный капитал. Новый источник богатства организации [Текст]/ Томас А. Стюарт/ Пер. с англ. В. Ноздриной. - М.: Поколение, 2007. – 368 с.
11. Теория управления [Електронний ресурс]: Учебник/ Под общ. ред. А.Л. Гапоненко, А.Л. Панкрухина. – М.: Изд-во РАГС, 2003. – 558 с. - Режим доступу: <http://uchebnik-besplatno.com/menedjment-uchebnik/teoriya-upravleniya.html>
12. Цибульов П. Кількісна оцінка інтелекту [Текст]/ П. Цибульов// Інтелектуальна власність. – 2004. – № 12. – С. 51-55.
13. Чеботарев Н.Ф. Оценка стоимости предприятия (бизнеса) [Текст]: учебник/ Н.Ф. Чеботарев. – М.: Издательско-торговая корпорация «Дашков и К^о», 2009. – 256 с.
14. Roos J. Intellectual capital: navigating in the new business landscape [Text]/ J. Roos, G. Roos, L. Edvinsson. - New York: HarperBusiness. – 1998.

15. Sveiby K. Measuring Intangibles and Intellectual Capital. – An Emerging First Standard/ К.-Е. Sveiby// [E-resource]. – Access mode: www.sveiby.com/articles/EmergingStandard.html#Why.

ПРОБЛЕМЫ КОМПЛЕКСНОЙ ОЦЕНКИ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОГО КАПИТАЛА ПРЕДПРИЯТИЙ

Чуприн К.С., к. э. н., доцент

Чуприна Е.А., к. э. н., доцент

Харьковский национальный университет имени В.Н. Каразина

В статье исследованы основные проблемы оценки интеллектуального капитала предприятий и его составляющих; обобщен опыт и проведен критический анализ методологических подходов осуществления такой оценки; обоснованы целесообразность комплексного использования методов оценки интеллектуального капитала и обязательность их адаптации к особенностям каждого конкретного предприятия.

Ключевые слова: интеллектуальный капитал, человеческий, организационный и клиентский капитал, стоимостные и натуральные показатели, подходы и методы оценки интеллектуального капитала.

THE PROBLEMS IN THE COMPREHENSIVE ESTIMATION OF THE INTELLECTUAL CAPITAL OF ENTERPRISES

Chuprin K.S., Ph.D., associate professor

Chuprina O.A., Ph.D., associate professor

V.N. Karazin Kharkiv National University

In the paper the basic problems in the estimation of the intellectual capital of enterprises its components are considered; the experience is generalized and a critical analysis of the methodological approaches of this estimation is conducted; the expediency of complex using of different methods of the intellectual capital estimation and the necessity of theirs adaptation to the peculiarities of every particular company are proved.

Key words: intellectual capital, human, organizational and customer capital, cost and physical indicators, approaches and methods of the intellectual capital estimation.

Надійшла до редколегії 25.02.2014 р.